

**"Toisessa ryhmässä katkera "anteeks" riittää ja tilanne on
muka selvitetty" - varhaiskasvatuksen opettajien ajatuk-
sia empatiakasvatuksesta**

Tilda Ansaharju

Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma
Kevätlukukausi 2019
Kasvatustieteen ja psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Ansaharju, Tilda. 2019. "Toisessa ryhmässä katkera "anteeks" riittää ja tilanne on muka selvitetty." - Varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia empatiakasvatuksesta. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen ja psykologian laitos. 36 sivua + liitteet

Tämän laadullisen tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia päiväkodeissa toteutettavasta empatiakasvatuksesta. Erityisesti tietoa haluttiin saada menetelmistä ja keinoista, joita empatiakasvatuksessa käytetään. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää, mitkä ovat laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä sekä heikentäviä tekijöitä.

Tutkimuksen aineisto on kerätty verkkokyselylomakkeen avulla, joka lähetettiin "Varhaiskasvatuksen opettajat"- Facebook-ryhmään. Kyselyyn, joka sisälsi avoimia sekä monivalintakysymyksiä vastasi 19 varhaiskasvatuksen opettajaa. Aineisto analysoitiin käyttäen aineistolähtöistä sisällönanalyysin menetelmää.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että varhaiskasvatuksen opettajat pitivät empatiakasvatusta erittäin tärkeänä. Empatiakasvatusta toteutetaan enimmäkseen päiväkodin arjen tilanteissa, mutta myös monet valmiit tunnekasvatusmateriaalit ovat varhaiskasvatuksen opettajien käytössä. Varhaiskasvatuksen opettajat arvioivat omat empatiakasvatukseen liittyvät pedagogiset taitonsa pääosin hyväksi, mutta kokevat kuitenkin pedagogisiin keinoihin tarvittavan täydennyskoulutusta. Laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä tulosten perusteella ovat yhteinen kasvatuslinja sekä myönteinen ja avoin ilmapiiri lasten kanssa toimivien kasvattajien kesken. Suurimpia heikentäviä tekijöitä ovat resurssit, kiire, epäyhtenäinen kasvatuslinja kasvattajien välillä sekä suuret ryhmäkoot päiväkodeissa.

Asiasanat: empatia, empatiataidot, tunnetaidot, empatiakasvatus, tunnekasvatus, sosioemotionaalinen kehitys

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
2	EMPATIA OSANA LAPSEN SOSIOEMOTIONAALISTA KEHITYSTÄ	5
	2.1 Empatian määritelmä	5
	2.2 Lapsen empatiataidon kehittyminen ja merkitys lapsen elämässä	6
	2.3 Sosioemotionaalinen kompetenssi	7
3	EMPATIAKASVATUS OSANA TUNNEKASVATUSTA	
	PÄIVÄKODEISSA	9
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	13
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	14
	5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa.....	14
	5.2 Tutkimukseen osallistujat.....	15
	5.3 Aineiston analyysi	16
	5.4 Eettiset ratkaisut.....	20
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET	21
	6.1 Empatiakasvatuksen menetelmät varhaiskasvatuksessa	22
	6.2 Laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä.....	27
	6.3 Heikentävät tekijät empatiakasvatuksen toteuttamisessa päiväkodeissa 27	
7	POHDINTA	29
	7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	29
	7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet	31
	LÄHTEET	34

1 JOHDANTO

Varhaislapsuus on intensiivinen ja merkityksellinen kehityksen ja oppimisen aika ihmisen elämässä. Sen aikana tapahtuvat asiat vaikuttavat suuresti lapsen niin senhetkiseen laatuun kuin myös kehitykseen tulevaisuudessa. (Karila 2016, 11.) Tunnetaitojen opettelu alkaa jo lapsen syntymästä ja myöhemmin muun muassa päiväkodeilla on suuri merkitys niiden tukemisessa. Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia tunnekasvatukseen liittyvästä empatiakasvatuksesta sekä sen toteuttamismenetelmistä päiväkodeissa. Lisäksi tavoitteenani oli selvittää laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä sekä heikentäviä tekijöitä. Lähestyin tutkimukseni aihetta varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmasta toiveenani saada heidän näkemyksiään sekä esille lasten empatiakasvatukseen liittyen.

Kurki (2017, 71) toteaa, että tällä hetkellä Suomessa lasten emotionaalisista ja käyttäytymiseen liittyvistä ongelmista puhutaan paljon. Tunnetaidot, johon myös empatia kuuluu ovat olleet usein esillä keskusteluissa sekä sosiaalisessa mediassa viime vuosina. Esimerkkinä tästä, Suomen tasavallan presidentti Sauli Niinistö totesi uudenvuodenpuheessaan 1.1.2018 viitaten nuorten syrjäytymiseen, kiusaamiseen ja ahdisteluun Suomessa seuraavasti: ”Paljon paranisi, jos tunnettaisiin empatiaa tai ainakin osattaisiin toista ihmistä kunnioittaa.” Määtän ym. (2017, 5) mukaan nyky-yhteiskunnassa korostetaan entistä enemmän sosiaalisia ja vuorovaikutustaitoja sekä kulttuurista osaamista. Näitä taitoja ja osaamista tukee empatiataito, minkä kehittymiseen taas vaikuttaa laadukas empatiakasvatus. Borban (2016) mukaan empatia on ydin kaikelle, mikä tekee yhteiskunnasta sivistyneen, ja ennen kaikkea se tekee lapsista parempia ihmisiä. Tunnetaidot ovat ja tulevat aina olemaan ajankohtainen aihe yhteiskunnassamme ja niihin kuuluvalla empatiataidolla on todettu olevan suuri merkitys lasten hyvinvointiin sekä menestymiseen ja elämässä.

2 EMPATIA OSANA LAPSEN SOSIOEMOTIO- NAALISTA KEHITYSTÄ

2.1 Empatian määritelmä

Empatia-käsitteelle on esitetty monenlaisia määritelmiä eri tieteenaloilla, mutta yleisesti sillä tarkoitetaan kykyä ymmärtää toisen tunteita ja asettua toisen asemaan. Herlinin, Laukkasen, Mäkisen, Salmisen ja Visapään (2011, 10) mukaan kyky tehdä ero itsen ja toisen välillä onkin empatian edellytys. Juujärven, Myyryn ja Pesson (2007, 84) mukaan: ”Empatia määritellään siten, että ihminen näkee toisen silmin, kuulee toisen korvin sekä tuntee ja kokee hänen sisäistä maailmaansa.” Aaltola (2014, 21) toteaa, että reitin löytäminen toisten ihmisten kokemuksiin tekeekin empatiasta erityislaatuisen kyvyn. Empaattisen ihmisen ajatellaan usein ymmärtävän erityisesti toisten ihmisten negatiivisena koetut tunteet, kuten surun tai ahdistuneisuuden. Aaltola (2017) kuitenkin toteaa, että empatia ulottuu myös positiivisiin tunteisiin, kuten tyytyväisyyteen ja iloon, mikä tekee empatiasta keinon nähdä maailmassa hyvää. David Hume, yksi empiristisen filosofian uranuurtajista totesi kirjassaan *A Treatise on Human Nature* (1740): ”Mikäään muu inhimillinen piirre ei ole yhtä merkittävä sekä itsessään että seurauksiltaan kuin taipumuksemme tuntea sympatiaa muita kohtaan ja tavoittaa kommunikaation kautta heidän taipumuksensa sekä tunteensa, olivat nämä sitten kuinka erilaisia hyvänsä omiimme verrattuna” (Aaltola 2014, 21). Hume käytti sympatia-sanaa samassa merkityksessä, mitä nykyään käytetään kuvatessamme empatiaa ja häntä pidetäänkin empatiaa koskevan kirjallisuuden yhtenä kanta-hahmoista.

Empatia vielä tänä päivänäkin toisinaan sekoitetaan sympatiaan, vaikka niiden lähtökohdat ovat kuitenkin erilaiset. Empatiassa lähdetään toisen ihmisen kokemuksista ja tunteista, jotka toinen tunnistaa ja kokee. Empaattinen suhtautuminen on tunneperäistä myötäelämistä, joka suuntautuu toiseen ihmiseen. Sympatiassa ihminen voi taas tuntea myönteisiä tunteita toista kohtaan, kuitenkin jakamatta toisen tunnekokemusta. (Juujärvi ym. 2017, 82.)

Kognitiivinen ja affektiivinen empatia

Kognitiivinen empatia on Aaltolan & Kedon (2017) mukaan tärkeä työkalu, jota suurin osa ihmisistä käyttää sosiaalisessa kanssakäymisessä. Se auttaa havaitsemaan muiden ihmisten tunnetiloja, mutta myös arvioimaan tilanteita realistisesta näkökulmasta. Munron, Boren ja Powisin (2005, 50) mukaan kognitiivinen empatia viittaa kapasiteettiin tai taipumukseen olla tietoinen muiden näkökulmista, jotka liittyvät erityisesti motiiveihin, tunteisiin ja avuntarpeisiin. Affektiivinen empatia taas on Aaltolan (2014, 22) mukaan aina välitöntä tunteiden kokemista, joka ei perustu päättelyyn. Affektiivisessä empatiassa voidaan kokea toisen ihmisen tunteet itsessään, oli se sitten toisen surua tai iloa. Tunteet voivat tuntua kehossa esimerkiksi sykkeen nousuna, itkun tunteena ja vatsan jännityksenä. Affektiivinen empatia liittyy myös vahvasti moraaliin ja haluun toimia muiden hyväksi (Aaltola 2017).

2.2 Lapsen empatiataidon kehittyminen ja merkitys lapsen elämässä

Puolimatkan (2014, 46) mukaan lapsen tunne-elämän pohjana voidaan pitää vähintään yhteen aikuiseen pysyvää turvallista kiintymissuhdetta. Lasten tunne-elämä alkaa kehittyä jo varhaisessa vaiheessa ja sen kehittyminen on nopeaa. Puolimatka (2004, 46) esittää lapsen tunne-elämän kolmeksi perustarpeeksi kyvyn tunnistaa ja ilmaista tunteensa, arvioimaan tunteitaan sekä kokemaan tunteensa olevan mielekkäitä ja perusteltuja. Näkemys, jossa pieniä lapsia on pidetty itsekeskeisinä ja kyvyttöminä erottamaan omia tunteitaan muiden tunteista on vuosien varrella väistynyt tutkimusten myötä ja nykyään tiedetään enemmän lasten sosiaalisista ja emotionaalisista taidoista. Goleman (1997, 129-130) toteaa kehityspsykologien havainneen lasten tuntevan empaattista huolta jo ennen kuin ymmärtävät olevan yksilöitä. Huoli voi ilmetä esimerkiksi itkuna huomattaessa toisen lapsen itkevän. Yksivuotias lapsi alkaa jo pikkuhiljaa ymmärtää, että kyse ei välttämättä olekaan omasta, vaan toisen hädästä. Kaksivuotiaina, lasten ymmärtäessä olevan erillisiä yksilöitä, alkavat he pikkuhiljaa ymmärtämään toisten

tunteiden olevan erilaisia kuin heidän omat tunteensa ja voivat tarjota lohdutusta itkevälle lapselle sekä herkistyä muiden tuntemuksista. (Goleman 1997, 138.) "Empatia voi motivoida ihmisiä osoittamaan huolenpitoa ja välittämistä vaikeuksissa oleville" (Askeleittain opettajan opas 2005, 11). Lapsen kasvaessa empatia kehittyy ja myöhäislapsuudessa se saavuttaa täyden mittansa, jolloin lapsi saattaa tuntea myötätuntoa suuria ryhmiä, kuten köyhiä kohtaan (Goleman 1997, 138). Borban (2016) mukaan ennen kuin lapsi voi "astua toisen kenkiin" on hänen kehitettävä kykyään tunnistaa nonverbaaleja vihjeitä, kuten ilmeitä, eleitä, ryhtiä tai äänenvoimakkuuksia. Goleman (1997, 128) toteaaakin, että ihmiset harvoin ilmaisevat tunteensa sanoin ja siksi olisi tärkeää osata lukea ihmisten muita tapoja viestiä tunteitaan.

Empatiataidon on osoitettu vaikuttavan positiivisesti moniin asioihin lapsen elämässä. Empatialla on esimerkiksi yhteyttä sosiaaliseen ja akateemiseen kyvykkyyteen, joiden lisäksi empatiataidon kehittyminen nähdään perustana kaikelle ongelmanratkaisuille ja tunteiden säätelylle (Askeleittain opettajan opas 2005, 11, 30). Empatia auttaa lapsia rakentavien käyttäytymistapojen valitsemisessa sekä ystävyysuhteiden kehittämisessä ja ylläpitämisessä. Suositujia lapsia ovatkin usein ne lapset, jotka osaavat nimetä ja kommentoida muiden tunteita. (Askeleittain opettajan opas 2005, 11, 30.)

2.3 Sosioemotionaalinen kompetenssi

"Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot ovat tärkeitä lapsen terveelle kehitykselle" (Askeleittain opettajan opas 2005, 9). Koivulan ja Laakson (2017) mukaan taitojen kokonaisuutta, johon kuuluvat muun muassa kyky tunnistaa, ymmärtää ja säädellä tunteitaan, toimia sosiaalisissa tilanteissa vastuullisesti sekä kykyä ylläpitää ystävyysuhteita, kutsutaan sosioemotionaaliseksi kompetenssiksi. Sosioemotionaalinen kompetenssi muodostuu kahdesta peruskäsitteestä, sosiaalisuudesta sekä emotionaalisuudesta, joihin edellä mainitut taidot voidaan sijoittaa. Kompetenssilla taas tarkoitetaan tässä yhteydessä sosiaalisuuteen ja emotionaalisuuteen liittyvää pätevyyttä.

Sosioemotionaalinen oppiminen jaetaan viiteen osa-alueeseen, jotka ovat itsetietoisuus ja reflektiotaidot, itsesääteily ja toiminnan säätely, sosiaalinen tietoisuus, ihmissuhdetaidot sekä vastuullinen päätöksenteko (Casel 2017). Näistä osa-alueista sosiaalinen tietoisuus on lähimpänä empatiaa, johon tämä opinnäytetyö keskittyy. Sosiaalisen tietoisuuden oppimistavoitteena on empatian kokeminen ja osoittaminen. Sosiaalisesti tietoinen ihminen on kiinnostunut ympärillään olevien ihmisten ajatuksista, kokemuksista sekä tunteista. (Talvio & Klempola, 2017.) Itsesääteily taas vaikuttaa merkittävästi lapsen tunteiden säätelyyn. Itsesääteily tarkoittaa Aron (2013, 10) mukaan ihmisen kykyä säädellä tunteitaan, käyttäytymistään sekä kognitiivista toimintaansa. Itsesääteilyn emotionaalinen näkökulma korostaa lasten kykyä tunnistaa ja käsitellä niin omia kuin muidenkin emotionaalisia tunteita, ja luo siksi vahvan pohjan empatiaosaamiselle (Veijalainen, Reunamo & Alijoki 2017, 92).

Lasten emotionaalinen ja sosiaalinen kompetenssi ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa ja vahvistavat toinen toistaan. Thompson & Goodman (2009, 152) toteavat, että sosiaalisesti ja emotionaalisesti taitavat lapset ovat ylivoimaisia leikkikavereita sekä tulevat paremmin toimeen myös aikuisten kanssa. Poikkeus (2013, 91) taas toteaa sosiaalisten ja sosiokognitiivisten taitojen laadulla olevan paljon vaikutusta lasten hyväksynnän saamiseen päiväkotiryhmässä. Sosiaalinen kompetenssi tarkoittaa Poikkeuksen (2013, 86) mukaan ihmisen kykyä toimia erilaisissa tilanteissa, saavuttaa sosiaaliseen toimintaan liittyviä tavoitteita ja onnistua vaikuttamaan toisiin ihmisiin. Se muodostuu vuorovaikutuksessa ja voi muuttua ympäristön vaikutuksesta. Lapsen sosiaalinen kompetenssi näkyy esimerkiksi leikkeihin mukaan pääsemisenä ja neuvottelutaidoilla vertaistensa kanssa (Poikkeus 2013, 86). "Ihmisen sosiaalinen kompetenssi on riippuvainen myös hänen moraalisesta ajattelustaan" (Laine 2005, 129). Moraalinen ajattelu määrittää sen, minkälaista toimintaa ihminen pitää oikeana tai vääränä.

Emotionaalinen kompetenssi on Laineen (2005, 64) mukaan vuorovaikutus- ja ihmissuhdetaitojen perusedellytys ja sitä voidaan tutkiskella kolmesta näkökulmasta: ensimmäinen näkökulma on ihmisen tietoisuus omasta emotionaalista tilasta, jossa ihminen pyrkii tunnistamaan omia tunteitaan ja

käyttäytymistään. Toisessa näkökulmassa pyritään tunnistamaan ja ymmärtämään toisten emootioita heidän käyttäytymisensä perusteella. Tämä liittyy esimerkiksi kykyyn osoittaa empatiaa toista kohtaan. Kolmannessa näkökulmassa tarkastellaan ihmisen kykyä säädellä omia emotionaalisia reaktioitaan erilaisissa tilanteissa. (Laine 2005, 64-65.) Denhamin (2017, 3) mukaan emotionaalinen kompetenssi on avain sosiaaliseen menestykseen ja tukee kognitiivista kehittymistä, akateemista suoriutumista, kouluvalmiutta sekä sopeutumista kouluun. Laine (2005, 65) kuitenkin toteaa, että kaikilla ihmisillä ei ole samanlaista emotionaalista kompetenssia, mikä näkyy muun muassa eroina ymmärtää niin omia kuin toisten tunteita ja siinä, kuinka he ilmaisevat niitä.

3 EMPATIAKASVATUS OSANA TUNNEKASVATUSTA PÄIVÄKODEISSA

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, 20) mukaan varhaiskasvatuksen tehtävänä on suojella ja edistää lasten oikeutta hyvään ja turvalliseen lapsuuteen. "Lasten tunnetaidot vahvistuvat, kun heidän kanssaan opetellaan havaitsemaan, tiedostamaan ja nimeämään tunteita" Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018, 26). Oppimista taas edistävät myönteiset tunnekokemukset sekä vuorovaikutussuhteet (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 22). Varhaiskasvatustilain (540/2018 1: 3 §) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia iän ja kehityksen mukaisesti.

Vaikka itse tunteisiin ei kasvatuksella pystyttäisi vaikuttamaan, on tunnustettu, että kasvatuksella on vaikutusta tunteiden tiedostamiseen ja niiden ilmaisuun. Lapsen oma kokemus tunteiden ilmaisun merkityksellisyydestä taas riippuu aikuisen ajasta ja kiinnostuksesta lapsen tunteiden kohtaamiseen. (Puolimatka 2004, 41-42, 65-66.) Päiväkoti on monelle lapselle kodin lisäksi hallitseva kasvatustympäristö (Köngäs 2018, 200), jossa laadukas varhaiskasvatus luo perustaa laaja-alaiselle oppimiselle. Toki voi olla tilanteita, joissa päiväkoti on se ainoa

paikka, jossa lapsen on mahdollista saada tukea tunnetaitojensa kehittymiseen. Wang, Kajamies, Hurme, Kinos ja Palanen (2018, 256) toteavatkin, että lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen ja kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa on hyvin tärkeää. Könkään (2018, 201) mukaan 3-6-vuotiaat lapset ovat kykeneväisiä ottamaan vastaan tunnepohjaista opetusta, mutta joillekin lapsille opetukselliset tuokiot tunteista saattavat mennä ohi, sillä asiaan uudelleen palamisen jälkeen lapsi ei välttämättä osaa enää samaistua opetushetkessä olleeseen tilanteeseen. Siksi olisikin tärkeää, että tunnekasvatus olisi jatkuvasti läsnä kaikessa päiväkodin arjessa, joita erilliset ohjatut tunnetuokiot tukisivat.

Empatian voi Borba (2016) mukaan juurruttaa ihmiseen. Hänen mukaansa empatia koostuu opeteltavista tavoista, joita voidaan kehittää ja opettaa. Empatia ei olekaan vain erillinen taitoalue, vaan se sisältää myös emotionaalisia, kognitiivisia ja käyttäytymiseen liittyviä tekijöitä (Askeleittain 2005, 10-11). Borba (2016) esittää yhdeksän keinoa, joiden avulla lapset voivat oppia empatiakykyä: tunteiden tunnistamisen harjoittelu, moraalisen identiteetin kehittäminen, eri näkökulmien ottamisen harjoittelu, moraalisen mielikuvituskyvyn kehittäminen, tunteiden säätelytaidon kehittäminen, myötätunnon harjoittaminen, yhteistyön harjoittelu, moraalisen rohkeuden harjoittelu sekä harjoittelu olla muutoksentekejä. Näitä keinoja voidaan myös hyödyntää empatiakasvatuksessa päiväkodeissa. Askeleittain-ohjelmassa (2005, 30) todetaan, että lapsi voi tuntea empatiaa, mutta ei osaa ilmaista sitä. Siksi onkin tärkeää, että lapset saavat monipuolista harjoitusta empatiaan liittyviin taitoihin.

Päiväkodeissa tunnekasvatusta ja siihen liittyvää empatiakasvatusta voidaan tukea monella eri tavalla niin arjen konfliktitilanteissa kuin ohjatuilla tunnetuokioilla. Aaltola ja Keto (2017) toteavat, että empatian edesauttaminen kirjallisuuden avulla on tehokasta. Empatian kokeminen fiktiivistä hahmoa kohtaan voi arkielämässä voimistaa empatian tuntemista yksilöitä kohtaan, joita fiktiivinen hahmo muistuttaa. Laineen (2005, 70) mukaan lapsi oppii pohtimaan tunteitaan ja niiden ilmaisua kuunnellessaan satuja ja keskustellessa niistä. Lasten tunnesanavaraston syntymiseen vaaditaan aikuiselta tunteiden ilmaisua sekä nimeämistä (Talvio & Klemola 2017). Haapaniemi (2003, 65) tutki Pro gradu-

tutkielmassaan empatiataitojen ja sosiaalisuuden opettamista kouluikäisille lapsille draaman avulla ja totesi draamatyöskentelyn olevan jopa paras keino näiden taitojen oppimiseen. ”Draaman avulla voidaan myös auttaa lasta vapautumaan itsekeskeisyydestä ja siirtymään kohti empatiaa, sekä kehittää tämän jälkeen lapsen empatiataitoja rooliin astumisen kautta” (Haapaniemi 2003, 65-66). Samalla tavalla draamaa voi myös käyttää myös päiväkodeissa empatiakasvatuksen menetelmänä.

Adamsin (2011, 66) mukaan tunnesanalistan tekeminen niistä tunteista, joita lapset tietävät laajentaa lasten tunnesanavaraston kehittymistä ja sanojen yhdistämistä omiin tunteisiinsa. Tunnesanalistaan tulisi laittaa niin positiivisia, negatiivisia kuin myös neutraaleja sanoja, kuten kärsivällinen tai rauhallinen. On myös tärkeää, että olivatpa sitten tunteet negatiivisia, positiivisia tai neutraaleja, ne eivät kuitenkaan jakautuisi hyviin tai huonoihin tunteisiin. Lapselle ei saisi tulla pahaa mieltä tuntiessaan jotain negatiivisena pidettyä tunnetta, kuten vihaa tai turhautumista, vaan tärkeää olisi tunnistaa negatiiviset tunteet ja löytää keino säädellä sekä hallita näitä tunteita. (Adams 2011, 66.)

Leikki on keskeinen toimintatapa varhaiskasvatuksessa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38) ja se voi tehokkaasti tukea lasten tunne-elämän kehitystä. Perez-Felkner (2013, 120) toteaa, että laaja empiirinen ja teoreettinen työ on todennut lasten oppivan leikin avulla niin kognitiivisia kuin sosiaalisiakin taitoja. Leikki antaa lapsille tilaa kokeilla erilaisia sosiaalisia rooleja ja kehittää sosiaalisten merkitysten ymmärtämistä. ”Ryhmässä leikkiessään lapset oppivat säätelemään tunteitaan ja tahtomistaan sekä huomioimaan toisten ihmisten näkökulmia. Yhteisöllisyys kasvaa leikin kautta ja vahvistaa myönteistä tunneilmastoa” (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 39).

Valmiita materiaaleja empatiataidon tukemiseen on paljon saatavilla ja niitä on myös mahdollisuus soveltaa eri tilanteisiin sopiviksi. Näistä esimerkkinä on aiemminkin mainittu Askeleittain-opetusohjelma, jonka yhtenä keskeisenä sisältöalueena ovat empatiataidot. Askeleittain-ohjelma kohdistaa huomionsa empatian kolmeen osatekijään: omien ja muiden tunteiden tunnistamiseen, toisten tunteiden ymmärtämiseen ja näkökulmiin sekä huolenpidon ja välittämisen

osoittamiseen (Askeleittain opettajan opas 2005, 13). Askeleittain-ohjelmassa käydään läpi kuutta yleistä tunnetta, joita lapset opettelevat tunnistamaan oppituokiokorttien avulla. Nämä kuusi tunnetta ovat: onnellisuus, surullisuus, suuttumus, hämmästys, pelko ja inho. Tunteita opetellaan tunnistamaan niihin liittyvien sanallisten, kielellisten ja tilanteisiin liittyvien vihjeiden kautta. (Askeleittain opettajan opas 2005, 13.) Jotta lapset voivat kyetä toimimaan sosiaalisesti ja emotionaalisesti, heidän täytyy tietää keinot niihin. Askeleittain-ohjelmassa opettajat näyttävät mallia, ohjaavat ja antavat myönteistä vahvistusta lapsille. Lisäksi he luovat tilanteita, joissa lapset pääsevät harjoittelemaan tunnetaitojaan. (Askeleittain opettajan opas 2005, 18.)

Varhaiskasvatuksen opettajan tunne- ja vuorovaikutustaitojen vaikutus empatiakasvatukseen

”Henkilöstöltä edellytetään ammattitaitoa ja herkkyyttä tunnistaa eri tilanteiden pedagogisia mahdollisuuksia. Tämä näkyy muun muassa taitona havaita lasten aloitteita ja tunnetiloja sekä muuttaa ja suunnata omaa toimintaansa niiden mukaisesti.” (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38.) Varhaiskasvattajien empaattisuus nousi vahvasti esille Liisa Ahosen (2015, 209) väitöstutkimuksessa, jossa tutkittiin varhaiskasvattajien toimintaa sosiaalis-emotionaalista tukea tarvitsevan lapsen kanssa haastavissa kasvatustilanteissa. Tutkimuksessa ilmeni, että tilanteiden selvittäminen empatian kautta huomioi lasten kokemukset ja tunteet ja loivat lämpimän ilmapiirin. Empatia näyttäytyi myös suurena vaikuttimena lasten emotionaaliseen hyvinvointiin. Adamsin (2011,66) mukaan kasvattajien luodessa empatiaa ja emotionaalisuutta tukevan ilmapiirin, pienet lapset voivat oppia enemmän itsestään sekä ymmärtävät paremmin niin omia kuin muidenkin tunnekokemuksia. Tällaiset varhaiset kokemukset luovat pohjan elinikäiselle kyvylle tunnistaa ja ymmärtää toisten tunteita sekä vastata niihin (Adams 2011, 66). ”Kasvattaja on omalla toiminnallaan aina malli, halusipa hän niin tai ei” (Talvio & Klemola 2017). Niinpä kasvattajan, kuten varhaiskasvatuksen opettajan omat tunne- ja vuorovaikutustaidot vaikuttavat väistämättä lasten tunne- ja empatiataitojen tukemiseen. Salminen (2017) kutsuu emotionaalisesti

korkealaatuiseksi vuorovaikutukseksi sellaista vuorovaikutusta, jossa kasvattaja huomioi niin lasten keskinäiset suhteet kuin lasten yksittäiset tarpeet. Varhaiskasvatuksen opettajilla on kuitenkin eroja niin luonteissaan kuin tunne- ja vuorovaikutustaidoissaankin ja toiset huomaavat herkemmin tilanteita, joissa lasten empatiataitoja tulisi tukea. Osa heistä voi myös kokea taitonsa heikommiksi kuin toisten. Köngäs (2018, 201) toteaa: ”Tunnetaidoissaan epävarmoille aikuisille päiväkodissa tekisi hyvää nähdä, että kaikki lasten toiminta on jonkun asian summa ja jokaisella on oma hyvä sisäinen syynsä toimia niin kuin toimii”.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia empatiakasvatuksesta ja sen toteuttamismenetelmistä päiväkodeissa. Keskeisenä kiinnostuksen kohteena tutkimuksessani on selvittää millaisia materiaaleja tai muita menetelmiä varhaiskasvatuksen opettajat käyttävät tukiessaan lasten empatiataitoja päiväkodissa. Lisäksi tavoitteenani on selvittää mitkä ovat varhaiskasvatuksen opettajien mukaan laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä päiväkodissa sekä millä tekijöillä on siihen heikentäviä vaikutuksia. Tutkimuskysymykseni muotoutuivatkin seuraaviksi:

1. Mitä menetelmiä varhaiskasvatuksen opettajat käyttävät empatiakasvatuksessa?
2. Mitkä ovat laadukkaan empatiakasvatukseen edellytyksiä ja heikentäviä tekijöitä päiväkodissa

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni lähestymistavan sekä kerron tutkimukseeni osallistujista. Tämän jälkeen kerron aineiston keräämisestä verkkokyselylomakkeiden avulla sekä kuinka aineiston analysointi tapahtui. Viimeisenä pohdin tutkimukseni toteutuksen eettisiä ratkaisuja.

5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka avulla pyrin saamaan selville varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia empatiakasvatuksesta ja sen toteuttamisesta päiväkodeissa. Tuomen ja Sarajärven (2011, 28, 68) mukaan kvalitatiivista tutkimusta voidaan kutsua ymmärtäväksi tutkimukseksi ja sitä kuvaa kysymys: ”miten minä voin ymmärtää toista?”

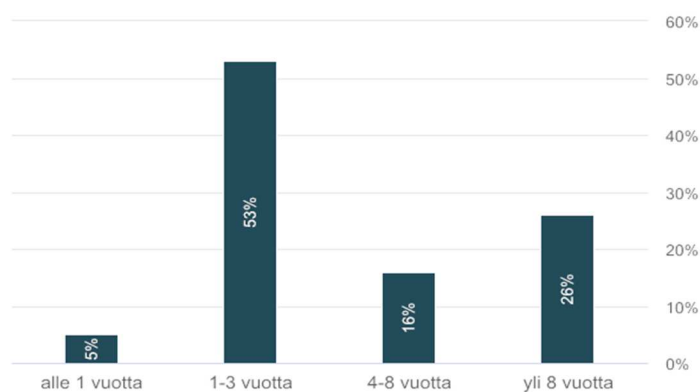
Avointen kysymysten avulla pyrin saamaan yksilöllisiä sekä monipuolisia vastauksia varhaiskasvatuksen opettajilta. Monivalintakysymykset tukevat avoimista kysymyksistä saatuja vastauksia ja valmiiden vastausvaihtoehtojen jälkeen avoimet kysymykset voivat antaa uusia näkökulmia, joita en itse tullut ajatelleeksi kysymyksiä pohtiessani. Lähestyn tutkimustani Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusperinteen kautta, jonka erityispiirteenä on ihminen niin tutkimuksen kohteena kuin tutkijana (Varto 1992, Tuomen & Sarajärven 2011, 34 mukaan). Laineen (2010, 28) mukaan kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys ovat fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä olennaisia käsitteitä tutkimuksen kannalta. Fenomenologia tutkii kokemuksia, kun taas hermeneutiikalla tarkoitetaan ymmärtämistä ja tulkintaa (Laine 2010 29-31). Omassa tutkimuksessani selvitetäänkin varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia ja ajatuksia empatiakasvatuksesta, jonka jälkeen tutkijana pyrin tekemään tulkinnan niistä.

5.2 Tutkimukseen osallistujat

Tutkimukseen osallistujat olivat *Varhaiskasvatuksen opettajat*- Facebook-ryhmän jäseniä, jotka työskentelevät varhaiskasvatuksen opettajina ympäri Suomea. Lähetin ryhmään Webropol-verkkokyselylomakkeen 3-6-vuotiaiden lasten empatiakasvatukseen liittyen. Osallistujat olivat itsevalikoituneita, sillä verkkokyselylomake oli avoin kaikille ryhmän jäsenille ja siihen pystyi vastata kuka tahansa ryhmän jäsenistä.

Vastauksia tuli yhteensä 20 kappaletta, joista 95% (n= 19) vastaajista ilmoitti työskentelevänsä varhaiskasvatuksen opettajana. Yksi vastaajista ilmoitti kuitenkin työnimikkeensä olevan joku muu kuin varhaiskasvattajan opettaja, eikä hänen vastauksiaan tämän takia huomioida tutkimuksessa. Tutkittavien määrä tutkimuksessa oli näin ollen 19. Kyselyn alussa vastaajilta kysyttiin työkokemuksen määrää. Kuviosta 1 näkyy vastaajien työkokemusten jakautuminen. Vastaajista 53 % (n= 10) ilmoittivat työkokemuksensa olevan 1-3 vuotta, 26 % (n= 5) yli 8 vuotta, 16% (n=3) 4-8 vuotta ja 5 % (n=1) alle yksi vuotta.

Kuvio 1 varhaiskasvatuksen opettajien työkokemus



Aineiston keruu verkkokyselylomakkeilla

Keräsin aineiston Webropol-kyselyohjelmistolla, mikä sisälsi sekä avoimia että monivalintakysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä halusin antaa vastaajille mahdollisuuden kertoa ajatuksiaan empatiakasvatuksesta omin sanoin. Valli (2001, 31) esittää kyselylomaketutkimuksen hyväksi puoleksi sen, että tutkija ei vaikuta

läsnäolollaan tutkittavan vastauksiin. Vastaja saa rauhassa pohtia kysymyksiä ja vastata niihin juuri hänelle sopivaan aikaan sekä tarvittaessa korjata vastauksiaan. Lisäksi verkkokyselyn hyviä puolia on sen nopeus sekä taloudellisuus (Valli & Perkkilä 2015, 109). Heikkouksia kyselylomakkeen käytössä on taas Vallin (2001, 31-32) mukaan väärinymmärtämisen mahdollisuus ja tarkentavan tiedon saamattomuus kyselyn tekijältä. Siksi pyrinkin tekemään mahdollisimman selkeät vastausohjeet sekä kysymykset, jotta näiltä välttyttäisiin. Kyselylomaketta laadittaessa tulee Vallin (2001, 29-30) mukaan kiinnittää huomiota muun muassa lomakkeen selkeyteen ja ulkoasuun, kysymysten lukumäärään sekä kysymysten loogiseen etenemiseen.

5.3 Aineiston analyysi

Tässä tutkimuksessa lähdin analysoimaan avoimista kysymyksistä saamaani tutkimusaineistoa käyttäen aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin tavoitteena on saada aineisto tiivistettyyn ja selkeään muotoon hävittämättä sen sisältämää tietoa. Siinä siirrytään tulkinnan ja päättelyn avulla empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä ilmiöstä, jota tutkitaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.) Aineistosta pyrin saamaan tietoa kolmeen ilmiöön, jotka liittyivät tutkimuskysymyksiini: *empatiakasvatuksessa käytetyt menetelmät, laadukkaan empatiakasvatuksen edellytykset ja heikentävät tekijät empatiakasvatuksessa*. Laadullisessa tutkimuksessa Alasuutarin (2017) mukaan aineistoa analysoidaan kokonaisuutena. Kaikkea aineistoa ei kuitenkaan tarvitse hyödyntää tutkimuksessa. Tutkimuksen aineistosta ilmenee aina useita mielenkiintoisia asioita ja siksi onkin tärkeää valita jokin tarkkaan rajattu ilmiö (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91-92).

Aloitin aineiston analysoinnin lukemalla aineiston huolellisesti monta kertaa läpi ja lukiessa keskityin erityisesti teoreettiseen viitekehykseen sekä tutkimuskysymyksiini. Tässä vaiheessa rajasin jo aineistoani niin, että karsin tutkimuskysymyksiini liittymättömän aineiston pois. Säilytin kuitenkin koko aineiston siltä varalta, jos tutkimuskysymyksiini tulisikin muutoksia analyysin edessä. Tämän jälkeen aloitin aineiston pelkistämisen eli redusoinnin, jolloin

alkuperäiset ilmaiset pilkotaan mahdollisimman informatiiviseksi pelkistetyiksi ilmaisuiksi. Aineistosta karsitaan siis tutkimukselle epäolennainen pois. (Tuomi & Sarajärvi, 2011, 109.) Keräsin aineiston käyttäen sekä monivalintakysymyksiä että avoimia kysymyksiä, joten pelkistetyt ilmaiset saatiin avointen kysymysten vastauksista. Pelkistämisen jälkeen ryhmittelin, eli klusteroin pelkistetyt ilmaiset samankaltaisuuden perusteella ryhmiin, jonka jälkeen sijoitin eri ryhmät sisältöjä kuvaavien alaluokkien alle. Luokittelun avulla aineisto saadaan tiiviimpään muotoon, kun yksittäiset tekijät liitetään yleisempiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 110.) Jatkoin *empatiakasvatuksessa käytetyt menetelmät* sekä *laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä*- osioista saatujen ilmaisujen luokittelua alaluokista yläluokkiin ja yläluokista lopulta pääluokkiin. (ks. taulukko 1 & 2) *Empatiakasvatuksen heikentävät tekijät*- osion ilmaiset (ks. taulukko 3) päädyin luokittelemaan vain yläluokkiin asti, sillä luokittelua ei mielestäni tutkimukseni kannalta ollut enää tarpeen jatkaa siitä eteenpäin. Analyysin viimeisessä vaiheessa, abstrahoinnissa eli käsitteellistämisen erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Abstrahointia jatketaan yhdistelemällä pääluokkia, joista lopulta muodostuu tutkimuskysymykseen vastaava yhdistävä käsite. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, 111-112.) Abstrahointivaiheessa tutkimuskysymyksiini liittyviä yhdistäviä käsitteitä muodostui lopulta yhteensä neljä: *empatiataitojen tukeminen ja positiivisuus päiväkodin arjessa ja tunnetuokioilla, yhtenäinen kasvatustilanne avoimessa ja myönteisessä ilmapiirissä, epäyhtenäinen kasvatustilanne kasvattajien välillä sekä suuret ryhmäkoot*. Näistä yhdistävistä käsitteistä kerron lisää luvussa 6.

Aineiston analyysi tutkimuskysymyksittäin

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä kysyttiin empatiakasvatuksessa käytettyjä menetelmiä. Empatiakasvatuksen menetelmiin tuli useita mainintoja, joista suuri osa oli valmiiksi jo melko pelkistetyssä muodossa, mutta joitain vastauksia tuli kuitenkin muuttaa pelkistetyiksi ilmaisuiksi. Pelkistetyistä ilmaisuista muodostui 9 alaluokkaa: *Valmiiden materiaalien käyttö, valmiiden materiaalien soveltaminen arjessa, keskustelu lasten kanssa arjen tilanteissa, erilaisten toimintatapojen*

harjoittelemine lasten kanssa, tunnetuokiot, varhaiskasvatuksen opettajan tuki tilanteiden selvittämisessä, positiivisen huomion antaminen, satujen kautta toisen tunteiden havaitseminen ja ymmärtäminen sekä tilanteiden näytteleminen draaman avulla. Näistä alaluokista muodostui kolme yläluokkaa: tunnetuokiot ja tunnekasvatusmateriaalit, empatiakasvatus arjen tilanteissa sekä positiivinen pedagogiikka. Pääluokaksi muodostui lopulta: Empatiataitojen tukeminen ja positiivisuus päiväkodin arjessa ja tunnetuokioilla. (ks. taulukko 1.)

Taulukko 1. Empatiakasvatuksen menetelmät

Alaluokat	Yläluokat	Pääluokka
<ul style="list-style-type: none"> • Valmiiden materiaalien käyttö • Valmiiden materiaalien soveltaminen arjessa • Satujen kautta toisen ihmisen tunteiden havaitseminen ja ymmärtäminen • Tunnetuokiot • Tilanteiden näytteleminen draaman avulla • Erilaisten toimintatapojen harjoittelu lasten kanssa 	Tunnetuokiot ja tunnekasvatusmateriaalit	Empatiataitojen tukeminen ja positiivisuus päiväkodin arjessa ja tunnetuokioilla
<ul style="list-style-type: none"> • Keskustelu lasten kanssa arjen tilanteissa • Varhaiskasvatuksen opettajan tuki tilanteiden selvittämisessä 	Empatiakasvatus arjen tilanteissa	
<ul style="list-style-type: none"> • Positiivisen huomion antaminen 	Positiivinen pedagogiikka	

Toisen tutkimuskysymyksen ensimmäisessä osassa haettiin laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä. Siihen liittyvien vastausten pelkistetyistä ilmaisuista muodostui 13 alaluokkaa: *Yhteiset arvot ja tavoitteet, johdonmukaisuus toiminnassa, päivittäinen keskustelu ja pohdinta tiimin kesken, riittävästi läsnäolevia aikuisia, kasvattajien omat tunnetaidot, työntekijöiden hyvinvointi, tunnekasvatusmenetelmien aktiivinen käyttö, riittävät resurssit, lasten näkemysten huomioonottaminen ja lasten kuunteleminen, tiimi tulee hyvin toimeen keskenään, myönteinen ja kannustava*

ilmapiiri, ajan järjestäminen asioiden selvittämiseen sekä pienryhmätoiminta. Muodostin näistä alaluokista kuusi yläluokkaa: Myönteinen ja kannustava ilmapiiri työntekijöiden välillä, avoin keskustelu ja pohdinta, resurssit, yhteiset toimintatavat ja arvot, kiireen minimointi sekä pienryhmätoiminta. Pääluokaksi muodostui: Yhtenäinen kasvatulinja avoimessa ja myönteisessä ilmapiirissä. (ks. taulukko 2.)

Taulukko 2 laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä

Alaluokat	Yläluokat	Pääluokka
<ul style="list-style-type: none"> • Yhteiset arvot ja tavoitteet • Johdonmukaisuus toiminnassa • Tunnekasvatusmenetelmien aktiivinen käyttö • Lasten näkemysten huomioonottaminen ja lasten kuunteleminen • Riittävästi läsnäolevia aikuisia • Kasvattajien omat tunteet 	Yhteiset toimintatavat ja arvot	Yhtenäinen kasvatulinja avoimessa ja myönteisessä ilmapiirissä
<ul style="list-style-type: none"> • Päivittäinen keskustelu ja pohdinta tiimin kesken 	Avoin keskustelu ja pohdinta	
<ul style="list-style-type: none"> • Tiimi tulee hyvin toimeen keskenään • Myönteinen ja kannustava ilmapiiri • Työntekijöiden hyvinvointi 	Myönteinen ja kannustava ilmapiiri työntekijöiden välillä	
<ul style="list-style-type: none"> • Riittävät resurssit 	Resurssit	
<ul style="list-style-type: none"> • Ajan järjestäminen asioiden selvittämiseen 	Kiireen minimointi	
<ul style="list-style-type: none"> • Pienryhmätoiminta 	Pienryhmätoiminta	

Toisen tutkimuskysymyksen toisessa osassa kysyttiin empatiakasvatuksen heikentäviä tekijöitä. Avoimissa vastausvaihtoehdoissa ilmauksia liittyen empatiakasvatuksen heikentäviin tekijöihin oli melko vähän ja niissä toistui usein samoja heikentäviä tekijöitä. Näistä ilmaisuista muodostin kuitenkin kolme alaluokkaa: *lapsiryhmien ja pienryhmien suuri koko, ristiriitaiset kasvatuskäsitteet niin tiimin kuin perheiden ja tiimin välillä sekä yhtenäisten toimintatapojen puute*. Luokittelin nämä alaluokat vielä kahteen yläluokkaan: *suuret ryhmäkoot* sekä *epäyhtenäinen kasvatustapa kasvatustajien välillä*. (ks. taulukko 3.)

Taulukko 3. Empatiakasvatuksen heikentäviä tekijöitä

Alaluokat	Yläluokat
<ul style="list-style-type: none"> Lapsiryhmien ja pienryhmien suuri koko 	Suuret ryhmäkoot
<ul style="list-style-type: none"> Ristiriitaiset kasvatuskäsitteet niin tiimin kuin perheiden ja tiimin välillä Yhtenäisten toimintatapojen puute 	Epäyhtenäinen kasvatustapa kasvatustajien välillä

5.4 Eettiset ratkaisut

Tutkimuksessani pyrin noudattamaan eettisyyden ja luotettavuuden periaatteita, sekä hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimukseen osallistujille informoitiin anonymiteetin suojaamisesta, tutkimusaineiston käsittelyn luottamuksellisuudesta sekä tutkimuksen tavoitteesta kyselylomakkeen saatekirjeessä. (ks. liite 1) Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja tutkittajat saivat keskeyttää vastaamisen halutessaan. Kyselylomakkeeseen vastaamalla vastaajat hyväksyivät vastaustensa käytön tutkimuksessani. Ilmoitin myös, että valmis tutkimus on

luettavissa Jyväskylän yliopiston JYX-julkaisuarkistojen sivuilta kevään 2019 aikana.

Tutkittavat vastasivat verkkokyselylomakkeeseen nimettömänä, eikä heidän henkilötietonsa tai päiväkodit, joissa he työskentelivät tulleet missään vaiheessa ilmi. Myöskään tutkimuksessani käytetyistä aineistoesimerkeistä ei voida tunnistaa vastaajia. Säilytin saamaani tutkimusaineistoa omalla tietokoneellani salasanoin suojattuna, ja tutkimuksen valmistumisen jälkeen hävitin aineiston poistamalla tiedostot pysyvästi.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia empatiakasvatuksesta sekä menetelmistä, joita he käyttävät empatiakasvatuksessa päiväkodissa. Tässä osiossa esittelen analyysin pohjalta saatuja tuloksia, joita havainnollistavat tutkimusaineistosta ottamani alkuperäiset ilmaiset.

95 % (n=18) kyselyyn vastanneista varhaiskasvatuksen opettajista pitivät empatiakasvatusta varhaiskasvatuksessa erittäin tärkeänä asteikolla 1= ei yhtään tärkeää, 4= erittäin tärkeää. 5 % (n=1) vastaajista sijoittivat vastauksensa kuvaajan kohtaan 3, mikä merkitsi asteikolla 1-4 ”tärkeää”. Yksi vastaajista kuvasi empatiataidon tärkeyttä seuraavasti: *empatiataidot ovat mielestäni yksi tärkeimmistä taidoista, mitä ihmisellä on. Empatiataitoja pitää harjoitella jo päiväkodissa, sillä uskon, että koulussa niiden opettelu jää akateemisten taitojen opettelun takia taka-alalle.*

Tutkimukseen osallistuvista varhaiskasvatuksen opettajista 5% (n=1) koki omat pedagogiset taitonsa liittyen empatiakasvatukseen erinomaisiksi. Hyviksi pedagogisia taitojaan kuvasi 84% (n=16) ja 11% (n=2) kokivat taitonsa riittäviksi. Yhtään vastaajista ei kokenut pedagogisia taitojaan heikoiksi. Varhaiskasvatuksen opettajat arvioivat lasten hyvien empatiataitojen vaikuttavan vuorovaikutus-

ja ihmissuhteisiin, arvomaailman rakentumiseen, itsetuntoon, luontosuhteeseen, koulukiusaamisen vähenemiseen, muiden ja itsensä ymmärtämiseen ja hyväksymiseen sekä koulussa että työssä menestymiseen. Yksi vastaajista totesi tunnehetkien vaikuttavan myönteisesti myös päiväkodin arkeen: *pidän tunnehetkiä pienryhmille. Mietimme tunteiden tunnistamista; missä tuntuu, miltä tuntuu itsessä ja toisessa. Yleensä nämä avaavat 3-5 vuotiaiden tunnelukon ja sen jälkeen alkaa arjessa näkyä tunteiden tunnistamista ja nimeämistä. Tämä tuo arkeen vapautuneisuutta, lisää luottamusta ja turvaa.*

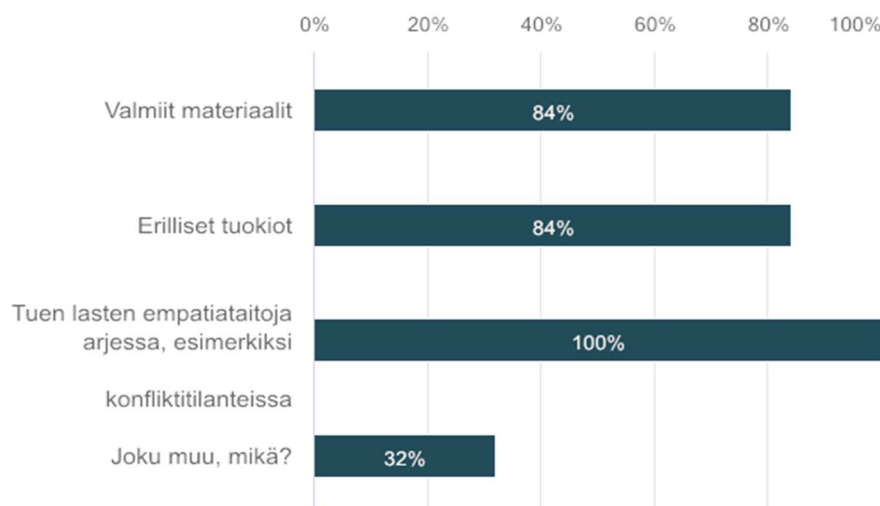
Lasten heikot empatiataidot varhaiskasvatuksen opettajien mukaan vaikuttavat heikentävästi laajasti moniin vuorovaikutuksellisiin tilanteisiin, itsetuntoon sekä terveiden ihmissuhteiden solmimiseen. Yksi vastaajista totesikin seuraavasti: *puutteelliset empatiataidot vaikeuttavat kaikkea ryhmässä toimimista ja myös omien tunteiden ymmärtäminen ja hallitseminen vaikeutuu. Tämä voi aiheuttaa kierrettä, joka vaikuttaa myös monella muulla alueella, (mm. itsetunto).* Toinen vastaajista taas totesi heikkojen empatiataitojen olevan yhteydessä lasten yksinäisyyteen, alisuoriutumiseen, väkivaltaisuuteen ja jopa rikollisuuteen: *puutteelliset empatiataidot omaavalla on vaarana ajautua yksinäisyyteen, syrjäytymiseen, alisuoriutumiseen. Todennäköisyys ajautua väkivallan/rikollisuuden pariin on suurempi.*

6.1 Empatiakasvatuksen menetelmät varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen opettajat kertoivat käyttävänsä useita menetelmiä (ks. taulukko 4), joita he käyttävät empatiakasvatuksessa päiväkodissa. Kaikki vastaajat tukivat lasten empatiataitoja päiväkodin arjen eri tilanteissa, erityisesti keskustelemalla lasten kanssa. Lisäksi suurin osa (84%) vastaajista käytti valmiita materiaaleja sekä erillisiä tuokioita empatiakasvatuksen menetelminä. Materiaaleista eniten mainintoja saivat Piki- ja Molli-materiaalit, Viitottu Rakkaus- sivuston materiaalit sekä erilaiset tunnekortit. Lisäksi mainintoja saivat JukkaHukka-kirjat, Askeleittain-ohjelma, Pikkuli, Mielenveysseuran materiaalit, sekä MiniVerso-

ohjelma, josta eräs vastaajista totesi seuraavasti: *ratkomme päiväkodissamme Mini versoa ristiriitojen sovittelussa lasten kanssa. On upeaa huomata, että lapset osaavat sen vuoksi jo itsekin ratkoa riitoja samoja tekniikoita käyttäen. Valmiiden materiaalien lisäksi vastaajat käyttivät erilaisia pedagogisia menetelmiä empatiakasvatuksessa, kuten leikkejä sekä taito- ja taideaineita, johon kuului piirtäminen, draama, musiikki, käsinuket ja sanataidekirjallisuus, kuten lasten satukirjat ja lasten omakeksimät tarinat. Draama toimi lapsille keinona näytellä esimerkiksi tilanteita, joissa lohdutetaan toista: --lapset näyttelivät tilanteita, miten pitäisi toimia (esim. Miten lohdutat kaveria/mitä teet, jos kaveri on satuttanut itsensä). Satujen avulla taas eläydyttiin tarinan henkilöiden tunteisiin sekä pohdittiin toimintatapoja: satuja lukiessa yhteinen keskustelu ja pohdinta lasten kanssa siitä, miltä sadun henkilöistä tuntui, mitä olisivat voineet tehdä toisin yms. Kaikki varhaiskasvatuksen opettajien vastauksissa mainitut empatiakasvatuksessa käytetyt menetelmät näkyvät taulukossa 5.*

Taulukko 4 Empatiakasvatuksessa käytetyt menetelmät



Taulukko 5. Varhaiskasvatuksen opettajien käyttämiä menetelmiä empatiakasvatuksessa

KIRJAT	NETTISIVUSTOT	PEDAGOGISET MENETELMÄT
<ul style="list-style-type: none"> • Piki- kirjat • Molli-kirjat • Jukka Hukka- kirjat • Pekka Töpöhäntä- kirjat • Antti ja Anna –kirjat • Library of Feelings väritys-kuvakirja • Kompisböckerna- kirjat 	<ul style="list-style-type: none"> • Viitottu rakkaus http://www.viitotturakkaus.fi/ • Pikkuli https://areena.yle.fi/1-3832826 • Suomen mielenterveysseura https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehitt%C3%A4mistointa/lapset-ja-nuoret/mielenterveystaitoja-varhaiskasvatukseen-ja-neuvolaan 	<ul style="list-style-type: none"> • Leikit • Reiluus- ja ystävällisyyspurkki • Taito- ja taideaineet: - Musiikki - Draama - Piirtäminen - Tarinat - Lasten omakeksimät tarinat - Käsinuket
MUU MATERIAALI		
<ul style="list-style-type: none"> • Huomaa hyvä- materiaalit • Askeleittain-ohjelma • MiniVerso- ohjelma • Erilaiset tunnekuvakortit • Start, stegen ja stegvis- materiaalit • Kompisväskan 		

Empatiataitojen tukeminen ja positiivisuus päiväkodin arjessa ja ohjatuilla tuokioilla

Empatian läsnäolo, positiivisuus ja empatiataitojen tukeminen päiväkotien jokapäiväisessä arjessa näyttäytyi yhtenä keskeisempänä asiana varhaiskasvatuksen

opettajien vastauksissa. Lasten empatiataitoja tuettiin erityisesti konfliktitilanteissa, tunnetuokioilla, keskustelemalla tunteista lasten kanssa spontaaneissa tilanteissa, kuten pukemis- ja ruokailutilanteissa tai piirtämisen ja leikkimisen ohessa. Seuraavissa esimerkeissä (1&2) näkyy, miten varhaiskasvatuksen opettajat selvittivät konfliktitilanteita päiväkodin arjessa:

Esimerkki 1.

Konfliktitilanteessa olen ottanut kuvat käyttöön ja kertonut tarinan kuvien avulla. Samalla kun olen kertonut tarinaa, olen sanoittanut tarinassa esille tulevia tunteita ja sitä, miten henkilöt pääsevät tunteesta yli ja miten tilanne saadaan ratkaistua. Tarinan päätyttyä juttelemme lasten kanssa ensin tarinasta ja siinä olevista henkilöistä, tämän jälkeen keskustelemme lasten vastaavasta konfliktista. Tilanteen ulkopuolistaminen ja kuvat auttavat lapsia hahmottamaan eri tunteita ja asettumaan tarinan henkilöiden tilanteisiin. (Vastaaja 1)

Esimerkki 2.

Huomasin kahden lapsen riitelevän keskenään ja menin viereen kysymään mitä tapahtuu. Lapsien kerrottua kysyin, että miltä uskot toisesta tuntuvan ja ihanasti oli tuokioiden opetushetket (edellisillä viikoilla keskusteltu asiasta) jääneet mieleen koska lapset osasivat nimetä toisen tunteita. Riita jäi siihen ja leikki jatkui. (vastaaja 2)

Esimerkissä 1 varhaiskasvatuksen opettaja selvitteli konfliktitilanteita lasten kanssa kuvien ja tarinan avulla, tunteiden sanoittamisella, pohtimalla erilaisia ratkaisutapoja ja näkökulmia ja asettumalla muiden ihmisten asemaan. Tarinoiden kautta opittuja asioita sovellettiin lasten välisessä vastaavassa konfliktitilanteessa. Esimerkissä 2 näkyy varhaiskasvatuksen opettajan herkkyyys huomata tilanteita ja tarttua niihin. Lisäksi esimerkistä voi huomata kysymysten merkityksen konfliktitilanteiden selvittämisessä. Varhaiskasvatuksen opettaja ei antanut lapsille valmiita vastauksia riidan selvittämiseksi, vaan herätteli lasten ajatuksia ja tuntemuksia kysymyksillä. Lopulta lapset osasivat itse selvittää riidan muistellessaan edellisillä opetushetkillä opittuja asioita.

Lasten kanssa pohdittiin myös ”anteeksi” sanan merkitystä konfliktitilanteiden selvittämisessä sekä keinoja siihen, miten riidat voidaan selvittää niin, että kaikille jää hyvä mieli:

Esimerkki 3.

Käsitlemme ryhmäni kanssa selvittämistä ja painotan sitä, että anteeksi pyytäminen ei riitä, kun toisella on jo paha mieli. Täytyy pohtia, miten tilanne korjataan ja miten toimitaan toisin ensi kerralla. Lapset ovat oppineet, miten ns. hyvittää riita niin, että molemmille jää hyvä mieli. Toisessa ryhmässä katkera ”anteeks” riittää ja tilanne on muka selvitetty. Totuus on, että tilanne jää lasten ajatuksiin niin, että edes aikuinen ei välittänyt minusta, kun kohtasin konfliktin. (Vastaaja 3)

Esimerkissä viitataan aiempaan tilanteeseen, jossa toisen ryhmän aikuinen kehotti lasta pyytämään anteeksi toiselta lapselta, mutta lapsi itse ymmärsi, ettei pelkkä ”anteeksi”- sana riitä tilanteen selvittämiseksi. Tällainen kehoitus aikuiselta luo vastaajan mukaan konfliktiin joutuneille lapsille tunteen, ettei aikuinen välitä. Esimerkissä korostuu aikuisen tuen merkitys sekä aikuisten erot toimia lasten välisten konfliktitilanteiden selvittämisessä.

Positiivisuus ja positiivinen pedagogiikka terminä nousivat esiin monissa empatiakasvatukseen liittyvissä vastauksissa. Seuraavassa esimerkissä näkyy, miten empatiataitoja tuettiin positiivisuuden ja palkitsemisen kautta.

Esimerkki 4.

Ryhmässämme on ollut käytössä yhteinen reiluus ja ystävällisyyspurkki, johon on kerätty helmiä reilusta/ystävällisestä toiminnasta. Lapset ovat saaneet ”kannella” toisistaan positiivisesti, eli jos joku on auttanut, ilahduttanut, tms., purkkiin on laitettu helmi. Päivittäin on mietitty näitä asioita ja se on virittänyt hyviä keskusteluja mm. siitä miltä on tuntunut ja miten on voinut auttaa kaveria. Myös empaattisuus on mielestäni lisääntynyt, kun sitä on näin huomioitu. (Vastaaja 4)

Esimerkissä korostuu ryhmän sisäiset sosiaaliset arvot, vertaispalautteen tärkeys sekä toisaalta behavioristinen toimintatyyli, jossa lasten oikeana pidettyä toimintaa vahvistetaan palkitsemisen avulla. Lisäksi esimerkin mukaan lasten

kanssa päivittäinen keskustelu ja pohdinta tunteista ja eri toimintatavoista on lisännyt empaattisuutta ryhmässä.

6.2 Laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä

Yhtenäinen kasvatulinja avoimessa ja myönteisessä ilmapiirissä

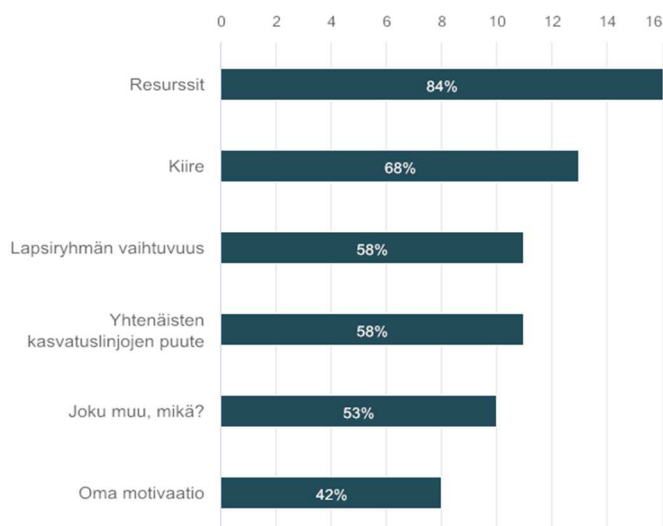
Varhaiskasvatuksen opettajat arvioivat lasten kasvattajien yhtenäisen kasvatulinjan olevan suurin edellytys laadukkaaseen empatiakasvatukseen. Yhtenäiseen kasvatulinjaan liittyivät muun muassa yhteiset arvot ja tavoitteet, ymmärrys empatiakasvatuksen tärkeydestä, myönteinen ja kannustava ilmapiiri, pienryhmätoiminta, sovittuihin toimintatapoihin sitoutuminen sekä avoin keskustelu työtiimin välillä. Lisäksi empatiakasvatuksen laadukkaaseen toteuttamiseen vaadittiin lapsiryhmän ja sen hetkisten kiinnostuksen kohteiden tuntemista, lasten luottamusta aikuisiin sekä riittävää läsnäolevien aikuisten määrää. Myös tilan antaminen lasten ideoille nousi esille vastauksista esimerkiksi niin, ettei varhaiskasvatuksen opettaja suunnittele tunnetuokioita täysin valmiiksi. Spontaanit suunnittelemattomat tilanteet nähtiinkin vastausten perusteella hyviksi mahdollisuuksiksi tukea lasten empatiataitoja. Muita laatuun vaikuttavia tekijöitä olivat resurssit, kasvattajien omat empatiataidot ja asenne, työntekijöiden hyvinvointi, hyvä johtajuus, lasten näkemysten kunnioittaminen, läsnä oleminen sekä kiireen minimointi.

6.3 Heikentävät tekijät empatiakasvatuksen toteuttamisessa päiväkodeissa

Taulukossa 6 näkyvät varhaiskasvatuksen opettajien monivalintakysymyksen vastaukset empatiakasvatusta heikentävistä tekijöistä. Tutkimukseen osallistuneet varhaiskasvatuksen opettajat kokivat empatiakasvatuksen toteuttamisen

suurimmiksi heikentäviksi tekijöiksi resurssit (84%) sekä kiireen (68%). Reilut puolet vastaajista kokivat lapsiryhmän vaihtuvuudella (58%) sekä yhtenäisten kasvatustiljojen puutteella (58%) olevan heikentäviä vaikutuksia empatiakasvatuksen toteuttamiseen. Lähes puolet vastaajista mainitsivat myös oman motivaationsa (48%) heikentäväksi tekijöiksi. Monivalintakysymyksissä oli avoimet vastauskohdat ”Joku muu, mikä?” joihin vastaajat saivat kertoa muita omasta mielestään heikentäviä tekijöitä sekä käytettyjä menetelmiä, jotka eivät olleet valmiiden vastausvaihtoehtojen joukossa. Avoimista vastauksista heikentäviksi tekijöiksi nousi henkilökunnan epäpätevyys ja aikuisten heikko esimerkki lapsille. Lisäksi ilmeni, että empatian käsitteleminen lasten kanssa ei ole helppoa ja siihen tarvittaisiin lisäkoulutusta, kuten yksi vastaajista totesi: ”Empatia ei ole helppo selkeä aihe käsiteltäväksi, koulutusta lisää.” Kaikki vastanneista kokivatkin, että empatiakasvatukseen liittyviin pedagogisiin keinoihin tarvittaisiin lisäkoulutusta.

Taulukko 6 Empatiakasvatuksen heikentäviä tekijöitä



Suuret ryhmäkoot ja epäyhtenäinen kasvatustilja kasvattajien välillä

Suuret ryhmäkoot ja epäyhtenäinen kasvatustilja kasvattajien välillä nousivat esiin yhtenä keskeisempänä asiana liittyen empatiakasvatuksen heikentäviin tekijöihin avoimissa vastauskentissä. Suuriin ryhmäkokoihin liittyi niin koko

ryhmän suuruus kuin myös pienryhmien suuri koko. Lisäksi eri kieli- ja kulttuuritaustaisten sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten määrä ryhmissä vaikuttivat varhaiskasvattajien mukaan empatiakasvatuksen toteuttamiseen heikentävästi.

Aivan kuten laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiin kuului yhtenäinen kasvatuslinja, epäyhtenäinen kasvatuslinja taas vastaajien mukaan oli suuri heikentävä tekijä empatiakasvatuksen toteuttamisessa. Epäyhtenäisiin kasvatuslinjoihin kasvattajien välillä liittyi muun muassa ristiriitaiset kasvatusnäkökymykset vanhempien kanssa ja heikko tiedonkulku tilanteissa, joissa kasvatustiimiin tulee sijainen ja toimintatavat muuttuvat, kuten yksi vastaajista totesi: *”Tiimillä yhteinen ymmärrys ja tahtotila asiasta, mutta sijaistamistilanteissa saattaa tulla erilaisia toimintatapoja kuin on tiimin kesken sovittu.”* Ylipäätään työntekijöiden vaihtuvuus ja siitä johtuvien yhtenäisten käytäntöjen ja arvojen avaamattomuus koettiin heikentävänä tekijänä empatiakasvatuksessa.

7 POHDINTA

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tuloksia sekä niistä saatuja johtopäätöksiä. Pohdin myös tutkimuksen luotettavuutta sekä erilaisia jatkotutkimushaasteita.

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimuksen tavoite selvittää varhaiskasvatuksen opettajien ajatuksia empatiakasvatuksesta toteutui hyvin ja uskon, että tulokset voivat tarjota varhaiskasvatuksen opettajille uusia näkökulmia ja keinoja empatiakasvatuksen toteuttamiseen päiväkodeissa. Tutkimustulokset osoittavat, että varhaiskasvatuksen opettajat pitävät empatiakasvatusta erittäin tärkeänä ja sen laadukkaaseen toteuttamiseen vaaditaan yhtenäistä kasvatuslinjaa niin tiimin kuin lasten vanhempien kesken. Varhaiskasvatuksen vaikuttavuuteen liittyvissä tutkimuksissa ja

suosituksissa on todettu, että vain laadukas varhaiskasvatus luo positiivisia vaikutuksia. Keskeisiä laatutekijöitä taas ovat henkilöstön koulutus ja osaaminen. (Karila 2016, 43.) Tutkimuksessani kaikki varhaiskasvatuksen opettajista kokivat, että empatiakasvatukseen liittyviin pedagogisiin keinoihin tarvitaan täydennyskoulutusta, mikä oli tärkeä tieto ajatellen laadukkaan empatiakasvatuksen toteutumista niin tällä hetkellä kuin tulevaisuudessa. Vastauksista ilmeni muun muassa, että empatia ei ole helppo aihe käsiteltäväksi lasten kanssa, minkä vuoksi lisäkoulutusta tarvittaisiin. Hieman epäselväksi jäi kuitenkin syyt, minkä takia empatia koettiin haastavana aiheena käsitellä lasten kanssa. Antilan (2015) pro gradu-tutkielmassa selvitettiin lastentarhanopettajien käsityksiä emotionaalista työstä päiväkodeissa. Aivan kuin omassa tutkimuksessani, myös Antilan (2015, 77) tutkimuksessa ilmeni lisäkoulutuksen tarve liittyen varhaiskasvatuksen opettajien emotionaaliseen osaamiseen.

Varhaiskasvatuksen opettajat mainitsivat monia keinoja, joilla he toteuttavat empatiakasvatusta päiväkodeissa. Näistä keinoista suurin osa tapahtui päiväkodin aivan tavallisissa arjen tilanteissa, erityisesti konfliktitilanteissa keskustelemalla ja hyödyntäen aiemmilla tunnetuokioilla harjoiteltuja asioita. Lisäksi myös erillisiä tuokioita järjestettiin, joissa oli käytössä monenlaisia valmiita materiaaleja, joita sovellettiin tilanteisiin sopiviksi. Muita mainittuja menetelmiä olivat tutkimukseni mukaan erilaiset taito- ja taideaineet, kuten piirtäminen, musiikki ja draama, joista erityisesti musiikki ja draama näkyivät hyvin harvassa vastauksessa. Tämä oli hieman yllättävää ja sai pohtimaan, onko näiden keinojen yhdistäminen empatiakasvatukseen varhaiskasvatuksen opettajien mielestä haastavaa tai eikö niiden käyttöä koeta hyödylliseksi muiden materiaalien rinnalla. Haapaniemen (2003) Pro gradu-tutkielmassa tutkittiin empatiataitojen ja sosiaalisuuden opettamista lapsille draaman avulla, mikä osoittautuikin hyväksi menetelmäksi. Vaikka tutkimus kohdistui kouluikäisten lasten empatia- ja vuorovaikutustaitojen opettamiseen, voisi draaman yhtä lailla sopivan menetelmäksi myös päiväkotikäisten lasten empatiataitojen tukemisessa.

Suurimpia empatiakasvatuksen heikentäviä tekijöitä tutkimukseni mukaan olivat oletettavastikin resurssit, kiire ja suuret ryhmäkoot, jotka ovat yleisiä heikentäviä tekijöitä liittyen muuhunkin toimintaan päiväkodeissa. Lisäksi, aivan kuin yhtenäinen kasvatuslinja tuotti laadukasta empatiakasvatusta, yhtä lailla epäyhtenäinen kasvatuslinja heikensi sitä. Kiinnitin huomiota siihen, että varhaiskasvatuksen opettajat osasivat kertoa huomattavasti enemmän erilaisia laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksistä kuin heikentäviä tekijöitä. Heikentävien tekijöiden avoimissa vastauksissa toistuivat usein samat asiat, kuten suuret ryhmäkoot ja epäyhtenäinen kasvatuslinja, jotka olivat melko ennalta-arvattavissa. Eniten yllättävät heikentävät tekijät olivat mielestäni empatian vaikeus aiheena sekä monivalintakysymyksissä vaihtoehtona ollut ”oma motivaatio”, jonka valitsivat lähes puolet vastaajista. Tutkimuksesta ei kuitenkaan selvinnyt tarkoittivatko vastaajat tällä nimenomaan omaa motivaatiotaan vai ylipäättään varhaiskasvatuksen opettajien motivaatiota.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa on tärkeää, että tutkimuksessa tulee selkeästi ilmi tutkimuksen kohde ja tavoitteet, ketä tutkitaan ja miten aineiston keruu on tehty. Lukijalle tulee antaa tarpeeksi tietoa siitä, miten tutkimus on tehty, jotta heillä on mahdollisuus arvioida tutkimuksen tuloksia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140-141). Aineiston analyysivaiheessa pyrin kertomaan tarkasti tutkimukseni etenemisestä vaihe vaiheelta ja tutkimuksen tulososiota taas selvensivät ja loivat ymmärrettävämmäksi aineistoesimerkit. Tutkimuksessani aineistonkeruutapana käytetyn verkkokyselyn luotettavuutta lisää Vallin (2001, 31) mukaan se, että kysymykset ovat jokaiselle vastaajalle täysin samassa muodossa. Pyrin myös tekemään verkkokyselylomakkeesta mahdollisimman selkeän sekä helposti täytettävän, mikä oli yksi tutkimukseni vahvuuksista.

Tutkimukseni aineisto oli melko pieni, mikä rajoitti sen yleistettävyyttä. Toisaalta, yleistettävyyttä paransi se, että tutkimukseen vastaajat olivat

varhaiskasvatuksen opettajia ympäri Suomen, eikä vain esimerkiksi yhdellä paikkakunnalla työskenteleviä varhaiskasvatuksen opettajia. Verkkokyselyn takia en kuitenkaan voinut olla täysin varma, olivatko vastaajat todella varhaiskasvatuksen opettajia, vaikka kyselyn alussa kysyttiinkin heidän työnimikettään. Tämä heikensi hieman tutkimukseni luotettavuutta. Muita tutkimuksia, jotka keskittyivät nimenomaan päiväkotikäisten lasten empatiakasvatukseen, oli hankala löytää, jos ei otettu huomioon muita tästä aiheesta tehtyjä opinnäytteitä. Tämän takia en voinut juurikaan vertailla omia tuloksiani aiempiin tehtyihin tutkimuksiin, mikä taas heikentää tulosten vahvistuvuutta. ”Vahvistuvuus tarkoittaa sitä, että tehdyt tulkinnat saavat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkasteleista tutkimuksista” (Eskola & Suoranta 1996, 167) Samasta aiheesta tehtyjen tutkimusten vähäisyys yllätti minut, sillä ajattelin, että empatian ajankohtaisuuden takia siitä olisi tehty monenlaisia tutkimuksia päiväkodeissa. Sain tutkitavilta monia vastauksia, joista olisin mielelläni kuullut lisää tietoa. Verkkokyselylomake aineistonkeruutapana olikin tässä mielessä hieman tutkimustani rajoittava tekijä, sillä tarkentavien kysymysten kysyminen vastaajilta oli mahdollonta.

Lasten tunnetaitoihin liittyviä tutkimuksia on tehty vuosien varrella monia, mutta kartoitettavampi laajempi tutkimus nimenomaan empatiakasvatuksesta, sen toteuttamisesta ja vaikutuksista lapsille olisi mielestäni tärkeää. Könkään (2018, 198) väitöstutkimuksessa ilmenee, että päiväkodin aikuiset huomioivat lasten emotionaalisia pyyntöjä huomattavasti harvemmin kuin lasten toiminnallisia pyyntöjä. Tämä on mielestäni huolestuttava asia ajatellen lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen, joihin myös empatiataidot kuuluvat, tukemiseen päiväkodeissa. Jatkoa ajatellen olisi mielenkiintoista selvittää empatiakasvatuksen toteutumista esimerkiksi havainnoimalla tai videokuvaamalla päiväkodin arkea. Näin voitaisiin saada vielä monipuolisempaa tietoa empatiakasvatuksen toteutumisesta päiväkodeissa. Uskon, että kiireen ja resurssipulan keskellä monet potentiaaliset tilanteet, joissa lasten empatiataitoja voisi tukea, jäävät varhaiskasvatuksen opettajilta huomaamatta, vaikka tutkimukseni perusteella

empatiakasvatusta pyritäänkin toteuttamaan melko hyvin päiväkodeissa. Tilanteiden videokuvaaminen tai havainnoiminen voisi antaa erityisen hyödyllistä tietoa varhaiskasvatuksen opettajille ja auttaa kiinnittämään entistä enemmän huomiota lasten empatiataitojen tukemiseen. Jos lasten empatiataidon hyödyistä ja vaikutuksista myöhempään elämään tiedettäisiin vielä laajemmin ja niistä kerrottaisiin kasvattajille, voisi se mahdollisesti lisätä empatiakasvatukseen panostamista päiväkodeissa.

LÄHTEET

- Aaltola, E. 2014. Empatia ja moraalinen toimijuus. Teoksessa P. Kuusela & M. Saastamoinen (toim.) Hyvän elämän sosiaalipsykologia. Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi. Kuopio: Unipress cop, 19-36.
- Aaltola, E. & Keto, S. 2017. Empatia: myötäelämisen tiede. Helsinki: Into.
- Adams, Emily J. 2011. Teaching Children to Name Their Feelings. Julkaisussa Young Children 66(3), 66-67 <https://search-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/874271756> Luettu 19.4.2019.
- Ahonen, L. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98158/978-951-44-9971-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 1.5.2019.
- Alasuutari, P. 2012. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Antila, S-M. 2015. Lastentarhanopettajien käsityksiä emotionaalisesta työstä varhaiskasvatuksen muuttuvissa ympäristöissä. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu-tutkielma.
- Aro, T. 2013. Miten ymmärrämme itsesäätelyn? Teoksessa T. Aro & M-J. Laakso (toim.) Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 10-19.
- Askeleittain, sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma. 2005. Opettajan opas. Päiväkoti ja esikoulu. Helsinki: Suomalainen laitos © Psykologien kustannus Oy.
- Borba, M. 2016. Unselfie: Why Empathetic Kids Succeed in Our All-About-Me World. New York: Touchstone.
- Collaborative for academic, social and emotional learning (CASEL), 2017. Core SEL competencies. <https://casel.org/core-competencies/> Luettu 2.4.2019.

- Denham, S. A. 2017. Dealing with feelings: How children negotiate the worlds of emotions and social relationships. *Cognition, Brain and Behavior*, 11(1), 1-48. <http://denhamlab.gmu.edu/Publications%20PDFs/Denham%202007.pdf> Luettu 20.4.2019.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1996. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Goleman, D. 1997. Tunneäly, lahjakkuuden koko kuva. Suom. Jaakko Kankaanpää. Keuruu: Otava.
- Haapaniemi, T. 2003. Hyppää rooliin! : empatia ja sosiaalisuus draamakasvatuksen tavoitteina luokassa. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-Instituutti. Pro gradu-tutkielma.
- Herlin, I., Laukkanen, E., Mäkinen, M., Salminen, J & Visapää, L. 2011. Kieli ja empatia. Helsinki: Unigrafia. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/28676/kieliemp.pdf?sequence=1> Luettu 1.4.2019.
- Juujärvi, S., Myyry, L. & Pessa, K. 2007. Eettinen herkkyyden ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Tammi.
- Karila, K. 2016. Vaikuttava varhaiskasvatus. Tilannekatsaus toukokuu 2016. Raportit ja selvitykset 2016:6. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/download/176638_vaikuttava_varhaiskasvatus.pdf Luettu 3.4.2019.
- Koivula M. & Laakso, M-L. 2017. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmasta. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) 2017. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino Oy, 108-128.
- Kurki, K. 2017. Young children's emotion and behaviour regulation in socio-emotionally challenging situations. Oulun yliopisto. Väitöskirja. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526216973.pdf> Luettu 27.2.2019.

- Köngäs, M. 2018. Eihä lapsil oo ees hermoja. Etnografinen tutkimus lasten tunneälystä päiväkotiarjessa. "But kids don't even have nerves." An ethnographic study on children's emotional intelligence in everyday lives of kindergarten]. Doctoral dissertation. Acta Universitatis Lapponiensis 368. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-064-7> Luettu 27.4.2019.
- Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.
- Laine, T. 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28-45.
- Munro D, Bore M, Powis D. 2005 Personality factors in professional ethical behaviour: studies of empathy and narcissism. Australian Journal of Psychology. 57 (1), 49-60.
- Määttä, S., Koivula, M., Huttunen, K., Paananen, M., Närhi, V., Savolainen, H., & Laakso, M.-L. 2017. Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Opetushallitus. http://oph.fi/julkaisut/2017/lasten_sosioemotionaalisten_taitojen_tukeminen_varhaiskasvatuksessa Luettu 2.4.2019.
- Niinistö, S. 2018. Uudenvuodenpuhe 1.1.2018. <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2018/> Luettu 2.4.2019.
- Perez-Felkner, L. Socialization in Childhood and Adolescence. Teoksessa J. DeLamater & A. Ward (toim.) Handbook of social psychology, 2.painos. New York/London: Springer, 119-149. <https://link.springer.com.ezproxy.jyu.fi/content/pdf/10.1007%2F978-94-007-6772-0.pdf> Luettu 5.4.2019.
- Poikkeus, A-M. 2013. Itsesäätely sosiaalisten taitojen ja suhteiden perustana. Teoksessa T. Aro & M-J. Laakso. (toim.) Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 80-105.

- Puolimatka, T. 2004. Kasvatus, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.
- Salminen, J. 2017. Kasvattaja lasten kehityksen ja oppimisen tukena. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino Oy, 163-176.
- Talvio, M. & Klemola, U. 2017. Toimiva vuorovaikutus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Thompson, Ross A. & Goodman, M. 2009. Development of Self, Relationships, and Socioemotional Competence Foundations for Early School Success. Teoksessa Oscar A, Barbarin & Barbara Hanna, Wasik. *Handbook of child development and early education: research to practice*. New York: Guilford Press.
- Valli, R. 2001. Johdatus tilastolliseen tutkimukseen. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Valli, R & Perkkilä, P. 2015. Nettikyselyt ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 4. uudistettu ja täydennetty painos. Juva: WS Bookwell. 109-120.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Opetushallitus. https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf Luettu 2.5.2019.
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidp446623888> Luettu 2.5.2019.
- Veijalainen, J., Reunamo J & Alijoki A. 2017. Children's self-regulation skills in the Finnish day care environment. *Journal of Early Childhood Education Research*. 6 (1), 89-10. <https://jecer.org/wp-content/uploads/2017/09/Veijalainen-Reunamo-Alijoki-issue6-1.pdf> Luettu 10.4.2019.

Wang, Y., Kajamies, A., Hurme, T-R., Kinos, J. & Palonen, T. 2018. Now it's Your Turn. Preschool Children's Social and Emotional Interaction in Small Groups. Varhaiskasvatuksen Tiedelehti. Journal of Early Childhood Education Research. 7 (2), 255-281. <https://jecer.org/fi/wp-content/uploads/2018/12/Wang-Kajamies-Hurme-Kinos-Palonen-issue7-2.pdf> Luettu 2.5.2019.

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Hyvä varhaiskasvatuksen opettaja!

Opiskelen varhaiskasvatusta Jyväskylän yliopistossa ja teen kandidaatintutkielmaani lasten empatiakasvatuksesta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia pedagogisia keinoja varhaiskasvatuksen opettajilla on 3-6-vuotiaiden lasten empatiataitojen tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Nettikyselyssä on yhteensä 12 kysymystä, jotka sisältävät sekä avoimia että monivalintakysymyksiä.

Tässä linkki kyselyyn:

<https://link.webpolsurveys.com/S/75267E45E9121F41>

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voitte keskeyttää vastaamisen niin halutessanne. Tutkimusaineiston käsittely on täysin luottamuksellista, eikä vastaajien henkilöllisyys käy vastauksissa ilmi. Vastauksia käytetään vain tähän tutkimukseen ja kyselyaineisto hävitetään tutkielman ollessa valmis. Vastaamalla hyväksyt vastauksiesi käytön tutkielmassani.

Kyselyyn voi vastata tietokoneella, tabletilla tai älypuhelimella. Aikaa vastaamiseen kuluu noin 5-15 minuuttia, riippuen siitä kuinka laajasti olette valmiita kyselyyn vastaamaan. Vastaamiseen on aikaa kaksi viikkoa 20.3.- 3.4.2019

Kiitos osallistumisesta ja mukavaa kevättä!

Ystävällisin terveisin,
Tilda Ansaharju

Liite 2. Verkkokyselylomake

Kysely empatiakasvatuksesta

Taustatiedot

1. Millä nimikkeellä työskentelet?

- Varhaiskasvatuksen opettaja/lastentarhanopettaja
- Varhaiskasvatuksen sosionomi
- Joku muu, mikä?

2. Työkokemus

- alle 1 vuotta
- 1-3 vuotta
- 4-8 vuotta
- yli 8 vuotta

3. Miten tärkeänä pidät empatiakasvatusta varhaiskasvatuksessa? (1 = Ei yhtään tärkeää, 4 = erittäin tärkeää)

1 2 3 4

4. Mitä vaikutuksia lapsen hyvillä tai puutteellisilla empatiataidoilla arvioit olevan lapselle myöhemmin elämässä?

5. Miten arvioit Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden vaikuttaneen empatiakasvatuksen toteuttamiseen (määrään ja laatuun) päiväkodeissa erityisesti kahden

viime vuoden aikana?

6. Käytätkö seuraavia menetelmiä empatiakasvatuksessa päiväkodissa? Voit valita useampia vaihtoehtoja.

- Valmiit materiaalit
- Erilliset tuokiot
- Tuen lasten empatiataitoja arjessa, esimerkiksi konfliktitilanteissa
- Joku muu, mikä

7. Mitä valmiita materiaaleja käytät, miten, sovellatko niitä?

8. Millaisena koet omat pedagogiset taitosi liittyen empatiakasvatukseen?

- Koen pedagogiset taitoni heikoiksi
- Koen pedagogiset taitoni riittäviksi
- Koen pedagogiset taitoni hyväksi
- Koen pedagogiset taitoni erinomaisiksi

9. Koetko, että empatiakasvatukseen liittyviin pedagogisiin keinoihin tarvitaan täydennyskoulutusta?

- Ei
- Kyllä

10. Koetko seuraavilla tekijöillä olevan heikentäviä vaikutuksia empatiakasvatukseen päiväkodissa? Voit valita useampia vaihtoehtoja

- Lapsiryhmän vaihtuvuus
- Resurssit
- Kiire
- Oma motivaatio
- Yhtenäisten kasvatuserälinjojen puute
- Joku muu, mikä?

11. Mitkä tekijät ovat mielestäsi laadukkaan empatiakasvatuksen edellytyksiä työtiimissä

toimiessa?

12. Kerro esimerkki onnistuneesta empatiakasvatustilanteesta, jolloin olet tukenut lapsen empatiataitoja päiväkodissa. (Esimerkkejä: konfliktitilanne, sadunlukutilanne, draama)